

kaže le skromne razločke v večji porabi dekorativnih motivov, ki pa zdaleč ne dosega bogastva štajerskega ali ljubljanskega baroka. Le prav ob razkroju gibanja je spet prišla Primorska do besede, ko je mogla prvine beneškega »klasicizma«¹ posredovati ljubljanskemu obrobju.

Slovenija je barok doživela sicer v celoti, vendar posamezne pokrajine v zelo različni meri in na različni način. Kot dva protipola si stojita nasproti »konstantni«² viziji primorskega, mediteranskega in štajerskega arhitekta. Prvi oblikuje arhitekturo trdnih sestavov in jasnih, preprostih prostorov, drugi jih sproščeno razgiblje in mehko valovi. Osrednja Slovenija z Ljubljano pa pomeni sintezo obeh polov; sicer sprejema štajerske pobude, a jih umirja. Prav s takim značajem pa dobro označuje zlato sredino v umetnosti

nogeografsko tako raznolikem mozaiku Slovenije. Da tu ne smemo računati zgolj s posebnim položajem slovenskih dežel v baroku, marveč z globljimi konstantami, ki presegajo razpon baročnih stoletij, saj jih lahko ugotovljamo od prvih udomačenj umetnosti v romaniki in gotiki, je razumljivo. Pojasnitev teh »konstant«³ še naprej ostaja ena najbolj zanimivih nalog slovenske umetnostne zgodovine; odgovor na to vprašanje ne bo brez deleža pri prihodnji »polifonski«⁴ zgradbi slovenske splošne umetnostne ali kulturne zgodovine, ki pa bo vrh tega morala razvozljati tudi specifične prispevke v nekaterih umetnostnih vrstah sicer manj aktivnih ozemelj.

OPOMBA

Sestavek je skrajšano predavanje, ki ga je imel avtor pred časom v okviru Umetnostnozgodovinskega društva.

IZDELOVANJE ORODJA, STROJEV IN OROŽJA, OROŽARNE IN SKLADIŠČA SMODNIKA V LJUBLJANI

IVAN SLOKAR

Že v prazgodovinskem času, v paleolitiku, v bronasti in v začetku železne dobe vzbujajo pri izkopaninah posebno pozornost raziskovalcev razna prvotno zelo primitivna orodja iz kamna, roževine in lesa, katerim so sledila popolnejša bronasta in železna. Sporedno z izpopolnitvijo orodja je napredovalo glede snovi in vedno boljše izdelave tudi blago, za katerega proizvodnjo je bilo potrebno zadevno orodje. Kakovost orodja je bila merilo za življenjsko raven in kulturni napredek. Ročnemu orodju so sledili stroji, ki so jih poganjale človeške mišice ali domača živina, pozneje tudi taki z uporabo vode ali zraka kot pogonsko silo. Skoraj do konca XVIII. stoletja energetika ni poznala drugih virov pogonske sile.

I. ORODJE

Odkar so se uporabljale kovine za izdelovanje orodja, so se s tem ukvarjali rokodelci kovinskih strok, v prvi vrsti kovači. V Ljubljani je bila kovaška obrt že zgodaj zastopana, saj so bila kovačem, podkovačem in nožarjem potrjena cehovska pravila že leta 1431, in prvi ključavničar se pojavi leta 1544.

Žebjarjev v Ljubljani ni bilo. Magistrat je naročal žeblje v Trziču in pozneje v Kropi, kjer je bilo žebjarstvo zelo razvito. Velike žeblje za mostove in podobne konstrukcije

so izdelovali ljubljanski kovači in podkovači, ki so dobavljali tudi razne druge železne predmete. Neki podkovač je dobavil magistratu leta 1611 12 železnih žebeljev, izdelal železno os k brusilnemu kamnu v orožarni, napravil železno verigo, sveder za vrtanje takratnih lesenih vodovodnih cevi, spajalo za te cevi, veliko železno kladivo in obroče za vedro pri kopališču.¹ Leta 1646 je kovač Šark dobavil mestu 3 lopate in 2 motiki za mestne opekarne.²

Med posameznimi sorodnimi rokodelskimi panogami ni bilo jasne razmejitev. Leta 1677 se je pritožil ceh ključavničarjev zoper kovače, češ da posegajo v njihovo področje.³

Izdelovanje navadnega orodja v Ljubljani ni bilo razvito, ker se je prodajalo na letnih sejnih orodje, izdelano v specialnih delavnicah na Gorenjskem. Kose, srpe, lopate, motike, sekire, žage in pile so dobavljali iz Trziča in iz okolice Kamnika.⁴ V XIX. stoletju je izdeloval zvonar Samassa v Ljubljani tudi kovinske svečnike, likalnike, možnarje, črpalke za vodnjake in zaklopnice (ventile).⁵

Za nabavo bolj kompliciranih naprav je bil magistrat prvotno odvisen od dobaviteljev izven kranjske dežele. Leta 1638 je kupil gasilsko brizgalno v Solnogradu in leta 1643 brzotehtnico v Beljaku.⁶

Gasilske brizgalne je popravljajal leta 1676 neki podkovač.⁷ Istega leta je prevzel to delo

zvonar⁸ in so od tedaj edino zvonarji popravljali in pozneje tudi dobavljali brizgalne. Kot prvi je dobavil brizgalno zvonar Gašper Franchi leta 1717. Edino izjemo srečamo leta 1737, ko je dobavil mestu bakreno brizgalno kotlar Matija Todter.⁹

Za shrambo gasilskih brizgaln je postavil magistrat v letih 1725 do 1726 v »Forstatu« nov gasilski dom, ki ga je imenoval »shramba gasilskega orodja« (Feuerzeughaus) ali »lopa za brizgalne« (Spritzhütte).¹⁰

V teku časa so se ljubljanski rokodelci izpopolnjevali in specializirali. Leta 1743 je dobavil puškar Sigl magistratu novo brzo-tehtnico in popravil staro. Leta 1771 se je imenoval Franc Kren »meščanski puškar in izdelovalec tehtnic«. ¹¹ Šele proti koncu XVII. stoletja se pojavi v Ljubljani prvi pilar. Ko je leta 1837 umrl edini pilar, je neki prosilec za to obrt navedel, da morajo ljubljanski ključavničarji pošiljati svoje obrabljene pile na brušenje v Kranj, kar so ključavničarji sami potrdili.¹²

V XVIII. stoletju se je v Ljubljani čutila potreba po mehanikih, ki bi znali izdelovati in popravljati navadne stroje. Leta 1771 je interveniral Gabriel Gruber pri magistratu, da bi dobil Josip Lip meščanstvo in obrtno pravico ključavničarja, češ da se je v njegovi mehanski šoli dobro izkazal, in ker ni v Ljubljani nobenega ključavničarja, ki bi znal izdelovati večje stroje, kot n. pr. stiskalnice in primože.¹³

Kljub Gruberjevi mehanski (1769—1784) in obrtno-industrijski šoli (1815—1850) so bili redki rokodelci, ki so se vzdignili nad povprečje. Leta 1837 je imel en ljubljanski ključavničar v svoji delavnici razne rezalne in vrtalne stroje in stroj za rezanje navojev.¹⁴ Tesarski mojster Jurij Pajk je dobil leta 1847 patent za novo vrsto črpalke, ki so jo naročili celo za neko dunajsko vojašnico.¹⁵

II. STROJI

Tehniška revolucija, povzročena po prodiranju parnega stroja in mehaničnih tekstilnih strojev, je zahtevala tudi delavnice za popravilo in izdelovanje takih strojev.

Prvi parni stroj na slovenskem ozemlju sicer izven meja današnje LRS se je pojavil v Trstu, kjer je bil leta 1819 postavljen parni mlin.¹⁶ Na ozemlju LRS je postavila prvi parni stroj rafinerija sladkorja na Poljanah v Ljubljani leta 1836.¹⁷ Sledila sta leta 1838 bombažna predilnica v Ljubljani in leta 1858 ustanovljeni parni mlin v Ljubljani.¹⁸ Izven Ljubljane je bil že prej postavljen mlin na parni pogon leta 1845 v Kočevju in leta 1846

v Žužemberku. Bombažna predilnica v Ajdovščini je imela v prvi polovici XIX. stoletja razen parnega stroja tudi vodno turbino.¹⁹

Nove tehnične naprave je zahtevala plinska razsvetljava. Na slovenskem ozemlju izven meja današnje LRS je zagorela prvič plinska razsvetljava v Trstu. Intendant artilerije Domek je vpeljal plinsko razsvetljava v razna stanovanja in spomladi 1818 tudi na svetilniku Salvore.²⁰ Zelo pomembna je postala uporaba svetilnega plina za ulično razsvetljava, ki so jo vpeljali v Londonu leta 1814, v Parizu leta 1815 in na Dunaju l. 1833.

Plinska razsvetljava je bila učinkovitejša in bolj ekonomična kot prejšnja oljnata. Zaradi tega so prednjačili pri njeni vpeljavi kapitalistični industrijski obrati. Še preden je dobil Dunaj plinsko javno razsvetljava, jo je že leta 1827 vpeljala kot prva tovarna v Avstriji suknarna Gebrüder Schoeller v Brnu v svojih obratih.²¹ Tudi v Ljubljani je bilo industrijsko podjetje (bombažna predilnica) prvo, ki je vpeljalo leta 1847 plinsko razsvetljava tovarne.²² Več let pozneje je sledila plinska razsvetljava ljubljanskih ulic.

Kljub zamisli, ki jo je sprožil župan Janez Hradecky leta 1845, da bi se vpeljala v Ljubljani plinska razsvetljava, se zadeva ni tako kmalu premaknila do izvedbe. V juliju 1851 je poročal župan Mihael Ambrož o pripravah za napeljavo plinske razsvetljave po mestu, toda brez uspeha. Ljubljanska zbornica za trgovino in industrijo je priporočila leta 1856 magistratu izdajo novega dovolila za kleparsko obrt Josipu Juriju Freiburgerju, češ da bi izkušenost prosilca v poslih instalacije naprav za plinsko razsvetljava mogla postati tudi v Ljubljani koristna. In res je ta kleparski mojster prižgal pred svojo delavnico na Šempetrski (današnji Trubarjevi) cesti št. 12 maja 1856 za poskušnjo plinsko luč.

Konec leta 1857 je bilo na magistratu posvetovanje o javni plinski razsvetljavi, h kateremu je bil pritegnjen tudi Freiburger. Leta 1858 se je obravnaval načrt pogodbe s tržaško plinsko družbo, po kateri bi dobilo mesto 250 plinskih svetilk. Toda do podpisa pogodbe ni prišlo, ker je tržaška družba medtem propadla. Tedaj se je pojavil Ludvik Avgust Riedinger iz Augsburga, s katerim je sklenila mestna občina 31. marca 1860 pogodbo o postavitvi plinarne. Riedingerjeva plinarne je začela obratovati 18. novembra 1861, ko je zagorela na ljubljanskih ulicah prvič plinska luč.

Kmalu nato je bila osnovana na Riedingerjevo pobudo »Delniška družba za plinsko

razsvetljavo, ki je prevzela plinarno. Protokolirana je bila 24. aprila 1863. V mestno last je prišla šele leta 1917. Plinska razsvetljava je bila prvotno vpeljana le v mestu samem, v predmestjih so nadomestili leta 1864 oljnato svečavo s petrolejsko.

Ljubljana je bila od vseh mest današnje Jugoslavije prva, ki je imela javno plinsko razsvetljavo. To je vzbudilo tako zanimanje, da so se mesta Gorica, Split in Zagreb obrnila leta 1861 na ljubljanski magistrat in prosila za informacije.²³

Ko so bili v Ljubljani postavljeni prvi parni stroji, ni bilo v mestu nobenega podjetja, ki bi bilo urejeno za izdelavo in popravilo takih strojev. Na slovenskem ozemlju je bilo prvo podjetje te vrste železarna kneza Auersperga v Dvoru na Dolenjskem. Ustanovljena leta 1795 je izdelovala v tridesetih letih XIX. stoletja najrazličnejše strojne dele iz litega železa, kotle in peči za sladkorne rafinerije, cevi za vodovode, plinovode in parovode in vse dele za parne stroje.²⁴

Od leta 1826 je imelo to podjetje stalno zalogo svojih izdelkov v Ljubljani.²⁵ Ko so se pri parnem mlinu v Kočevju pokazale leta 1846 pomanjkljivosti, so parni stroj demontirali in poslali v to železarno, da ga je popravila in preuredila.²⁶

Razumljivo, da se je v tem času tudi v Ljubljani čutila potreba po podjetjih za izdelovanje ali pa vsaj za popravilo strojev. Saj sta obstajala v mestu 2 pomembna industrijska obrata in sicer rafinerija sladkorja na Poljanah in bombažna predilnica v Blatni vasi.

Leta 1846 je zaprosil Viljem Albers, bivši cizeler in predstojnik apreturnega oddelka železarne v Dvoru, za dovoljenje, da bi postavil v Ljubljani železolitarno, livarno bron in tovarno strojev. Svojo prošnjo je utemeljeval z naraščajočo potrebo po takih izdelkih v zvezi z napredujočo industrializacijo. Magistrat mu je podelil zadevno dovoljenje dne 10. februarja 1846. Albers je začel obratovati v Pagliaruzzijevem poslopju na Glincah pri Viču, ker ni mogel dobiti primerne lokala v mestu. Podoba je, da Albers ni razpolagal z zadostnimi finančnimi sredstvi, ker je zaprosila začetek leta 1847 Serafina baronica Zois za prevzem tega obrata. S svojo prošnjo je uspela. Že septembra 1847 se je pojavil v Laibacher Zeitung njen oglas, da sprejme dva dobro izučena livarja. Leta 1848 je omenjena v uradni publikaciji edino ta Zoisova strojna livarna.²⁷ Morda je bila v zvezi s tem podeljena decembra 1847 Serafini Zois, lastnici železaren in fužin v Bohinjski Bistrici, deželna tvor-

niška koncesija.²⁸ Poznejših vesti o tej livarni na Glincah ni.

Nekaj let pozneje in sicer leta 1852 je dobil Josip Hamperl, strojnik pri rafineriji sladkorja v Ljubljani, dovoljenje za obrtno izdelovanje strojev vseh vrst in njihovih delov. Izdelal je in dobavil razne stroje za bombažno predilnico v Ljubljani. Pozneje to podjetje ni nikjer več omenjeno.²⁹

Prvo pravo strojno tovarno v Ljubljani je postavilo podjetje Tönnies, ki je bilo vpisano v trgovinski register leta 1867.³⁰

III. OROZJE

Od orožja so se izdelovali v Ljubljani najprej topovi in sicer že v XVI. stoletju. Leta 1545 je ulil ljubljanski zvonar Linhart za mestno orožarno iz razbitih topov 4 nove po 6 centov, 4 po 4 cente in 2 po 3 cente. Pozneje ni bilo več let v Ljubljani nobenega livarja topov. Magistrat se je posluževal leta 1632 nekega livarja topov v Celovcu, leta 1646 je pa kupil topove v Solnogradu. Šele leta 1668 se pojavi v Ljubljani kot livar topov zvonar Jurij Klanar, leta 1703 zvonar Gašper Franchi in leta 1728 zvonar Henrik Rausch. Da so se ukvarjali zvonarji tudi z ulivanjem topov, je razumljivo, ker so se takrat ulivali topovi enako kot zvonovi iz bron. Kot topovsko municijo so uporabljali prvotno svinčene krogle. Leta 1584 je pomagal Jakob Kolar z dvema delavcema upravniku mestne orožarne ulivati krogle za topove. Leta 1644 je napravil kotlar 4 bakrene krogle za velike topove, leta 1664 je kupil magistrat 550 funtov železnih krogel za topove, leta 1717 je kupil magistrat 50 centov starega železa, ki se uporablja bržkone za topovske krogle.³¹

Magistrat je kupoval pri domačih ali tujih livarjih le topovske cevi, drugo opremo so izdelovali ljubljanski rokodelci. Leta 1647 je okoval kovač 3 tope, leta 1700 je opravil isto delo pri 2 novih topih podkovač. Leta 1720 je plačal magistrat nekemu kolarju 26 goldinarjev za izdelane lafete, leta 1761 kolarškemu mojstru 31 goldinarjev za lafete in kolesa za topove, leta 1760 kovaču 14 goldinarjev za delo pri topovih. Ščetke za čiščenje topovskih cevi so dobavljali ljubljanski ščetarji.³²

Od leta 1723 do leta 1773 je čuvaj na visoki bastiji streljal s topovi in možnarji ob bližajoči se nevihti proti streli in toči. V ta namen je imel magistrat letno 15 do 20 goldinarjev izdatkov poleg plačil za smodnik.³³ To streljanje zoper nevihto je bilo prepovedano z dvornim dekretom z dne 25. julija

1773.³⁴ Poleg tega je nosil magistrat stroške, ki jih je imel upravnik orožarne za streljanje ob slavnostnih priložnostih. Za ilustracijo navajam nekaj primerov: Leta 1723 se je streljalo ob izvolitvi in ponovno ob instalaciji novega deželnega glavarja, pozneje ob procesijah na Telovo, ob priložnosti kake zahvalne službe božje (te deum laudamus), l. 1756 ob rojstvu enega nadvojvode, 1759 ob praznovanju zmage nad Prusi, leta 1761 pri posvetitvi cerkve v Trnovem.³⁵

Od druge polovice XVIII. stoletja dalje ni bilo v Ljubljani nobenega livarja topov več.

Na Kranjskem izven Ljubljane je bila pozneje edino železarna v Dvoru sposobna za izdelovanje topov. Ko so Srbi pod vodstvom Karadjordja leta 1804 vstali, da bi se osvobodili izpod turškega jarma, so naročili začetek leta 1806 pri tej železarni 60 topov in možnarjev. Toda dvorna komora ji je prepovedala proizvodnjo topov in odredila, da dobava orožja Srbom iz političnih razlogov nikakor ni priporočljiva.³⁶ Decembra 1815 je pozval dvorni vojni svet isto železarno, naj se izjavi, če bo mogla dobaviti topovsko municijo. Podjetje je odgovorilo pritrdilno, vendar do naročila ni prišlo, ker je bil Napoleon medtem premagan.³⁷

Puške se v Ljubljani spričo premočne konkurence puškarjev v Borovljah niso izdelovale. Že v začetku XVI. stoletja so prišle puške na Kranjskem tako v navado, da so jih nosili ljudje po mestih in na deželi, če so šli v gozd, na polje, v cerkev ali drugam. Ker so izvirali iz tega pogosti uboji in je obstajala nevarnost za deželni mir, so jih prepovedali leta 1536 razen za pokrajine ob meji in tam, kjer je stalno grozila nevarnost turških napadov.³⁸ V Ljubljani je obstajalo že v prvi polovici XVI. stoletja strelsko društvo, ki je dobivalo od magistrata kot podporo letni deputat v znesku 25 ali 26 goldinarjev. Zadnjič je bila ta podpora izplačana leta 1919 v znesku 52 kron.³⁹ V Ljubljani je bil v XVI. in XVII. stoletju le en puškar, prvi je omenjen leta 1548, prvi izdelovalec puškinih kopit pa leta 1648. V začetku XVIII. in v prvi polovici XIX. stoletja je znašalo število puškarjev 2 do 4. Ukvarjali so se pa večinoma le s prodajo in s popravili. Tako je leta 1659 puškar očistil za mestno orožarno cevi 350 mušketam za 26 goldinarjev in 6 krajcarjev, leta 1644 je očistil 380 mušket, napravil nove nabijače, nove celine in jermene za 50 goldinarjev, leta 1658 je izdelovalec puškinih kopit izdelal kopita za 15 mušket, leta 1659 je plačal magistrat izdelovalcu puškinih kopit 33 goldinarjev in 20 krajcarjev, leta 1673 iz-

delovalcu puškinih kopit za čiščenje 7 mušket in za nova kopita 8 goldinarjev in leta 1675 za čiščenje in popravilo mušket 64 goldinarjev. Enake izdatke je imel magistrat tudi v letih 1695, 1702, 1705, 1717, 1767, 1768, 1770 do 1772 in 1774/75. Torbe za patrone so izdelovali rokavičarji.⁴⁰

Ljubljanski magistrat je kupoval puške v Borovljah. Leta 1711 jih je kupil od Janeza Kulnika, puškarja v Borovljah, leta 1767/68 istotam od fabrikanta pušk Pobeheima.⁴¹

Ko je dubrovniška republika kupovala okoli leta 1744 orožje v Ljubljani, se je brez dvoma posluževala ljubljanskih trgovcev, ki so ji dobavljali boroveljske puške.⁴²

Leta 1795 je nameraval ljubljanski meščanski trgovec Josip Alborghetti postaviti tovarno pušk na Fužinah pri Ljubljani in to iz čisto špekulacijskih nagibov. Bilo je to v času koalicijske vojne. Svojo zadevno prošnjo na dvor z dne 4. februarja 1795 je utemeljeval z navedbo, da dobivajo tržaški trgovci naročila za španske, napolitanske in sardinske zaveznike. Izrazil je pa željo, da bi v prvih letih dobavljal puške le zaveznikom in bil oproščen dobav za avstrijsko vojsko. Tega bržkone ni mogel doseči, ker je svojo prošnjo 27. junija 1795 umaknil.⁴³

Niti hladno orožje se ni izdelovalo v Ljubljani, kjer je bil v XVI. in XVII. stoletju le 1 sabljar; ta se je bržkone ukvarjal le s popravili. Leta 1615 je nožar očistil in popravil 12 mečev, za kar mu je magistrat plačal 28 goldinarjev in 22 krajcarjev. Leta 1645 je nožar očistil za orožarno 19 mečev in napravil nove nožnice. Leta 1646 je kupil magistrat helebarde v Tržiču. Edinemu sabljarju je plačal magistrat leta 1663 za snaženje 39 sabelj 16 goldinarjev in 20 krajcarjev.⁴⁴

IV. OROŽARNE

Za shrambo orožja so obstajale v Ljubljani tri orožarne in sicer cesarska, stanovska in mestna. Cesarska je bila do leta 1525 pri Nemških vratih in je bila tega leta prenesena na ljubljanski grad. Imenovala se je »cesarski stolp za smodnik« (kaiserlicher Pulverturm).⁴⁵ Stanovski stolp za smodnik in orožarna (Pulverturm und Rüstammer), ki sta bila tudi na gradu, sta bila postavljena leta 1599.⁴⁶

Mestna orožarna je obstajala že leta 1545, ker je tega leta ulil zvonar in livar topov Linhart 10 topov za to orožarno. Imela je brez dvoma že v začetku svojega upravnika (Zeugwart), ki ga v ohranjenih arhivalijah srečamo šele leta 1584.⁴⁷

Orientacija po ohranjenem arhivskem gravdivu o tem, kje je stala mestna orožarna, je zelo otežena, ker so imenovali orožarno »Zeughaus«, prav tako kakor vsako drugo mestno skladišče ali shrambo. Leta 1590 je omenjen »gornji Zeughaus«, leta 1593 »gornja Zeughütte« pri mlinu, leta 1601 »splošni mestni Zeughaus pri mlinu Koleziji«, kjer je bila tudi žaga, in leta 1603 Zeughaus na Novem trgu.⁴⁸ Leta 1628 je omenjen Zeughaus na Bregu.⁴⁹ Nobeno od teh skladišč ni bilo orožarna. Od leta 1581 do leta 1661 so bili v teh skladiščih stalno zaposleni mestni tesarji z rezanjem lesa v deske in letve in z izdelovanjem miz in drugih potrebščin za mestne opekarne in za tržne stojnice. Od leta 1662 dalje tesarji niso več delali v »Zeughausu«, ampak v »Holzhausu« (shrambi lesa), od leta 1682 naprej »in der Kammer« ali pri vodi (beim Wasser) ali »in deren Hütten«, od leta 1711 naprej »beim Wasser und in der Holzkammer«.⁵⁰ »Zeughaus« na Novem trgu je bil bržkone skladišče železa. Leta 1603 je peljal voznik v to skladišče železne ostanke opušenega in podrtega mestnega mlina pri Šenkavžu.⁵¹

Šele od konca XVII. stoletja dalje se je imenovala »Zeughaus« le orožarna. Izjemo predstavlja le v letih 1725 in 1726 postavljeni gasilski dom, ki so ga imenovali »Feuerzeughaus«, t. j. shramba požarnega orodja.

Kje je bila mestna orožarna? Vrhovec⁵² omenja, da so stali mestni topovi še v začetku XVIII. stoletja pri samostanskih vratih na obzidju, ki je bilo postavljeno leta 1535. Tam je bila brez dvoma že od začetka tudi mestna orožarna in sicer v stolpu pri samostanskih vratih in na prostoru med obzidjem in v začetku XVIII. stoletja postavljenim semeniščem. Frančiškanski (kloštrski) stolp je bil postavljen leta 1519. Ker je bila mestna blagajna izčrpana, so priskočili na pomoč za njegovo dograditev rokodelski cehi. Smodnik, ki ga je kupoval magistrat, so peljali v kloštrski stolp,⁵³ imenovan stolp za smodnik (Pulverturm).⁵⁴

Mestna orožarna je pa bila tako vlažna, da so se krivili in lomili leseni držaji helebard.⁵⁵ Iz tega razloga so v letih 1635 in 1638 obnovili njeno streho.⁵⁶ Leta 1644 je podzidal zidar zidovje pri vodi s kamnitimi kvadri in tesar je napravil kole za temelje. Vse to se je izvršilo »pri sedanji orožarni pri starem mestnem mlinu«. Ta stari, t. j. bivši mestni mlin je stal ob Ljubljani pri Šenkavžu in je bil leta 1601 opuščen in demoliran.⁵⁷

Dne 28. februarja 1581 je kupil magistrat za mestne potrebe 121 parov železnih stekle-

nic smodnika in so nadaljnji nakupi sledili 12. marca in 30. maja istega leta.⁵⁸

Leta 1643 je kupil magistrat za svojo orožarno 3 muškete in 9 vojaških oklepov, med njimi 3 varne proti strelu, leta 1644 še 8 oklepov (4 varne proti strelu), 17 mušket in 1 helebarde.⁵⁹

Za shrambo smodnika je postavil magistrat v letih 1687 do 1695 nov »Pulverturm« na grajskem griču. Kamnosek je dobavljal izklesane in polirane kamne, kipar Jurij Maintic je pa izklesal v te kamne črke. Kovač je dobavljal železna vrata. Ta objekt so začeli zidati novembra 1687. Stavba je bila dozidana leta 1695, ko so tesarji postavili streho.⁶⁰ Ta Pulverturm je postavilo mesto brškonice za cesarski erar kot nadomestilo za cesarskega, ki se je razletel leta 1680,⁶¹ ker se mestno skladišče smodnika nikoli več ne omenja.

Od začetka XVIII. stoletja dalje se je imenovala bivša orožarna pri kloštrskih vratih »stara orožarna«, torej bivša orožarna.⁶² Kloštrski stolp je služil takrat kot mestni zapor. Leta 1711 je sklenil magistrat, da bo v primeru ponovne renitence kaznoval predstojnike cehov kositarjev z zaporom v frančiškanskem stolpu.⁶³ Dne 11. avgusta 1729 je prodal magistrat te objekte za alumnatom škofiji in se je obvezal, da jih bo do konca februarja 1730 popolnoma izpraznil.⁶⁴

Kot shramba za mestne topove je služil dotlej prostor med dvojnimi obzidjem (Zwinger) med kloštrskimi vrati in Ljubljano, nato so bili preneseni na grad. Dva mestna topa sta bila še leta 1761 v šempetrski vojašnici.⁶⁵ Leta 1711 je bil v Zwingerju hlev za mestne konje.⁶⁶

Mesto je imelo slejkoprej svojega upravnika orožarne (Zeugwarta). Leta 1716 je plačal magistrat upravniku orožarne 16 goldinarjev, ker je opravil mojstrski izpit za puškarja. V letih 1730 do 1736 je bil upravnik orožarne puškarski mojster, v letih 1766 do 1775 je opravljal to funkcijo meščanski ključavničarski mojster Rupert za letno plačo 21 goldinarjev in 15 krajcarjev.⁶⁷

Leta 1785 je razpolagalo mesto z 10 kovinskimi in 2 železnima topovoma, 2 majhnima kovinskima topovoma za signaliziranje in 12 možnarji iz litega železa. V smislu odredbe gubernija, da se morajo mestni topovi prodati na javni dražbi, je bilo 25. oktobra 1786 prodanih 12 možnarjev in 2 velika železna topa. Druge neprodane kose je kupil zvonar Jakob Samassa za cenilno vrednost.⁶⁸

S tem je prenehala obstajati mestna orožarna, ki se nikjer več ne omenja.

Leta 1789 so po naročilu cesarske vlade podrli kloštrska vrata, med dvojnimi obzid-

jem raztezajoči se Zwinger in stolp pri vodi, v katerem je do konca XVII. stoletja bilo mestno skladišče smodnika.⁶⁹

Še v drugi polovici XIX. stoletja je imela mestna občina na gradu 4 tope iz litega železa, ki jih je prodala leta 1870.⁷⁰ Še pozneje so bili na gradu 3 mestni francoski topi, s katerimi so se naznanjali požari. Vojno ministrstvo je izrazilo leta 1909 željo, da bi mu mestna občina odstopila te tope za neko razstavo. Občinski svet je na to pristal pod pogojem, da postavijo na grad tri druge tope in da se francoski topovi na zahtevo občine vrnejo, ker so umetniška rariteta in se bodo zato odstopili mestnemu muzeju, ko se ta ustanovi.⁷¹ Danes so ti topovi v leta 1935 ustanovljenem Mestnem muzeju.

V cesarski orožarni na gradu so bili topovi in zaloge smodnika in municije. Upravnik cesarske orožarne (kaiserlicher Zeugwart) je izročal smodnik na ukaz deželnega glavarja.⁷² Poleg njega se omenja v XVII. stoletju še carski puškar (kaiserlicher Büchsenmeister), ki je bil bržkone identičen z upravnikom.⁷³

Kranjski deželni stanovi so se posluževali v XVI. stoletju za nakup orožja posredovalca v Gradcu. Bil je to Henrik Weiss, meščan in izdelovalec oklepov, ki je dobival od kranjskih stanovalcev provizijo, o kateri so stanovi sklepali leta 1572. Ni izključeno, da so imeli stanovi prvotno svoje orožje in smodnik v cesarski orožarni, toda ločeno od državne zaloge, ker je bil 1. maja 1587 postavljen deželni upravnik orožja (Zeugwart), ki naj bi skrbel za vzdrževanje deželne zaloge pušk, smodnika, solitra in oklepov. Za upravnika je bil imenovan meščanski ključavničar Jurij Šilton.⁷⁴ Nekaj let pozneje, leta 1599, so dobili deželni stanovi svojo orožarno s skladiščem smodnika in sicer na grajskem griču.⁷⁵ Leta 1737 so postavili stanovi posebnega topovskega stotnika (Stückhauptmann) kot vrhovnega nadzornika municije in smodnika.⁷⁶ Takrat so bili na grajskem griču pod obokanim hodnikom naslednji stanovski topovi: 1 dvojni dolgoceveni top (doppelte Feldschlange) z letnico 1521, 1 dolgoceveni top (Feldschlange) z letnico 1535, 2 velika topa (Feldstücke), ulita leta 1716; 4 topovi, uliti leta 1717, in 4 polkovni topovi (Regimentstücke).⁷⁷

Ko se je leta 1782 pretresalo vprašanje, kam naj bi se preneslo na gradu nameščeno skladišče smodnika (Pulverturm), je bilo predlagano, naj bi se na gradu shranjeni pa popolnoma nerabni stanovski topovi prodali. Stanovi so pa odvrnili, da imajo le 12 topov, od katerih ni nobeden neraben.⁷⁸

V času Napoleonovih vojn so Francozi odnesli 7 stanovskih topov v Italijo. Kot nadomestilo so dobili stanovi s cesarskim odlokom z dne 21. februarja 1839 (dekret dvorne pisarne z dne 25. februarja 1840) 4 trifuntne in 3 štirifuntne topove. Ti topovi so se uporabljali za salutne salve pri svečanih prilikah in pozneje tudi za signaliziranje požarov.⁷⁹

Leta 1841 so zaprosili stanovi za dovoljenje, da bi smeli postaviti na gradu posebno shrambo za svojih 5 topov.⁸⁰ Druga 2 topova sta stala do konca leta 1846 kot »dekoracija« pred glavno vojaško stražo v mestu, nato pa sta bila tudi prenesena v topovsko shrambo na grad.⁸¹ Za signaliziranje požarov so stali pod urnim stolpom na gradu 4 topovi, ki so bili vedno nabiti. Požare so naznanjali s topovskimi streli in sicer s 4 streli požar v cesarskem gradiču (Turn) v Tivoliju, s 3 streli požar v mestu, z 2 streloma požar v predmestju in z 1 strelom požar izven mestnega pomerja.⁸²

Leta 1868 je zahteval deželni odbor, da bi mestna občina s posebnim reverzom priznala neomejeno lastninsko pravico deželnih stanov do teh 4 topov, ki so se občini prepustili do preklica. Ko je deželni odbor pristal na polletni odpovedni rok, je sklenil mestni svet prodati svoje 4 litoželezne topove.⁸³

Stroške za slavnostne topovske salve je nosila mestna občina.⁸⁴

S strelom na gradu se je naznanjal tudi opoldanski čas, kar je bilo opuščeno šele s sklepom občinskega sveta z dne 17. decembra 1901.⁸⁵

Signaliziranje požarov s topovskimi streli je bilo opuščeno bržkone ob izbruhu prve svetovne vojne. Na seji občinskega sveta z dne 11. aprila 1919 je bilo v smislu predloga gasilnega in reševalnega društva sklenjeno, naj se zopet uvede. Mestnemu magistratu je bilo naročeno, naj dobi od vojne uprave 2 ali 3 topove v last ali vsaj v najem.⁸⁶

V. SKLADIŠČA SMODNIKA IN MUNICIJE

Konec XVII. stoletja so bili na grajskem griču 3 stolpi za smodnik in sicer 2 cesarska in 1 stanovski. Eden od cesarskih je stal nad Florijansko cerkvijo. V tega, v katerem je bilo shranjenih nad 500 centov smodnika, je treščilo 28. aprila 1680 in je eksplozija napravila v mestu ogromno razdejanje. K sreči požar ni zajel drugih dveh skladišč, posebno ne stanovskega, ki je bilo le za en lučaj oddaljeno. Kot nadomestilo za cesarski stolp za smodnik, ki se je razletel leta 1680, je postavila mestna občina ljubljanska v letih

1687 do 1695 na grajskem griču novega, ki je bil tudi cesarski.⁸⁸

Dne 1. julija 1737 je strela udarila v cesarski stolp za smodnik, ki je stal pri cerkvi Sv. Rozalije na gradu.⁸⁹

Nato je odredila cesarska resolucija z dne 24. julija 1737, naj bi se postavilo skupno (univerzalno) skladišče za smodnik. To vprašanje naj bi obravnavali deželni stanovi z državnimi, vojaškimi in mestnimi organi. Magistrat je predlagal, naj bi se ta objekt postavil v okolišju Sv. Krištofa, kar so pa drugi odklonili zaradi očitne nevarnosti za mesto in predmestje. Nato se je predlagala postavitve tega skladišča na Prulah. Stroški naj bi se proporcionalno razdelili med državo, deželo in mestom. Dežela bi potrebovala osminko, magistrat pa šestnajstinko vsega prostora.⁹⁰ Do končnih sklepov pa ni prišlo. Niti veliki požar v Trnovem leta 1774, ko je pihal veter v smeri proti grajskemu griču in so ljudje bežali iz hiš iz strahu, da bi se vnel smodnik, ni spravil problema z mrtve točke.

Dne 26. junija 1779 je eksplodiralo veliko skladišče smodnika v Nussdorfu pri Dunaju in povzročilo ogromno škodo. Pod vtisom te katastrofe so nastopili ljubljanski meščani dne 24. oktobra 1779 z energično prošnjo na deželno glavarstvo. Predlagali so, naj se skladišče pri Sv. Rozaliji, v katerem ni bilo več smodnika, podre, obe skladišči na grajskem griču naj se opustita, postavi pa naj se novo skladišče za grajskim gričem, češ da bi eksplozija pri tej lokaciji ne pomenila nevarnosti za mesto. Ob tej priložnosti so se pritožili tudi nad ravnanjem solitrskega inšpektorja Antona Kapusa, češ da prevaža smodnik skozi mesto in ga tudi v mestu naklada in razklada, kar pomeni veliko nevarnost za meščane. To naj bi se mu prepovedalo. Če deželno glavarstvo ne bi moglo ugoditi tej prošnji, naj jo predloži najvišjemu mestu.⁹¹ Glede skladišča za smodnik ni zalegla niti ta prošnja. Še leta 1782 se je pretresalo vprašanje o prenosu skladišč z grajskega griča na drugo mesto proti Prulam.⁹² Le glede prevoza smodnika skozi mesto se je zadeva toliko uredila, da se je napravila leta 1794 posebna cesta od cesarskega skladišča na gradu do hišice nasproti strelišču, v kateri je bil vskladiščen smodnik, namenjen prodaji.⁹³

Še leta 1799 je bilo cesarsko (kameralno) skladišče za smodnik na grajskem griču poleg gradu skoraj v njegovem obzidju, medtem ko je bil materialni depo v bližini odstranjene cerkve Sv. Rozalije.⁹⁴ V svojem dopisu magistratu z dne 12. junija 1799 izvaja

kresija, da je skladišče smodnika na položaju, ki bi lahko postal nevaren mestu in predmestjem. Zaradi tega bi bili hišni lastniki in njihove stranke brez dvoma pripravljeni do žrtev, da bi se ta nevarnost odvrnila in to v obliki prostovoljnih prispevkov za postavitve novega skladišča za smodnik in čuvanje lope na prostem polju v primerni oddaljenosti od mesta.

Na zadevni poziv so obljubili prispevati grof Auersperg 5 goldinarjev, križevniški red 50, deželni stanovi 200, baron Zois 150 goldinarjev in razni drugi manjše zneske. Do leta 1802 so nabrali takih izjav za 1256 goldinarjev in 41 krajcarjev, plačan pa je bil znesek 1052 goldinarjev in 31 krajcarjev.⁹⁵

Medtem se je novo skladišče že postavljalo in sicer na Ljubljanskem polju desno od Dunajske (današnje Titove) ceste v Stožicah.⁹⁶ Aprila 1802 so bili pozvani deželni stanovi, naj omogočijo dovršitev s predujmom v znesku 2612 goldinarjev.⁹⁷ Ker ta znesek ni zadostoval, se je predujem povečal na 4590 goldinarjev. Sicer je bilo po najvišjem naročilu z dne 27. februarja 1802 določeno, da se stroški, ki presegajo prostovoljne prispevke, vrnejo z repartitijo na hiše.⁹⁸

S postavitvijo tega skladišča smodnika na Ljubljanskem polju še vedno ni bila odvrnjena nevarnost za mesto. Že januarja 1816 je dovolila glavna artilerijska orožarna adaptacija treh dvoran v samem gradu za depo solitra.⁹⁹ Podoba je pa, da se to ni izvršilo, ker je c. kr. inšpekcija smodnika in solitra prenesla leta 1818 precejšnjo svojo zalogo solitra v stanovsko igrišče (Ballhaus), ki je stalo na mestu današnjega dramskega gledališča. Še leta 1837 je tam bilo erarično skladišče solitra in žvepla. Avgusta tega leta je sporočil dvorni vojni svet, da bo inšpekcija smodnika in solitra kmalu izpraznila igrišče, ker je zgradba novega skladišča tako napredovala, da bo kmalu dograjena. Novo skladišče je postavilo mesto Ljubljana v Stožicah v bližini že od leta 1802 obstoječega Pulverturma. To novo skladišče solitra (Salitermagazin) je bilo dograjeno leta 1841 in nato izročeno vojaški oblasti.¹⁰⁰

Kljub temu, da je imelo vojaštvo v Stožicah dve skladišči za razstrelivo, je postavil vojni erar leta 1856 na grajskem hribu mirnodobno skladišče za smodnik.

Na prošnjo magistrata iz leta 1857, naj bi se ta zaloga odstranila, je odvrnila vojaška oblast, da bi se moralo predhodno postaviti na stroške občine drugo mirnodobno skladišče za smodnik v bližini Ljubljane.¹⁰¹

Medtem se je izvedelo za katastrofo, ki jo je povzročila eksplozija skladišča smodnika

v Mainzu. Mestni svet je razpravljal na svoji seji z dne 27. novembra 1857 o nevarnosti za mesto, ker so na gradu velike množine smodnika in topovske municije. Sklenil je obrniti se na namestništvo, da bi se za to zadevo pozanimalo.¹⁰² Intervencija je uspela. Julija 1858 je bil magistrat obveščen, da bo vojaštvo preneslo zalogo smodnika iz mirnodobnega skladišča na grajskem griču v prodajno skladišče smodnika,¹⁰³ ki je bilo bržkone v »Waghausu« v Stožicah (glej op. 96). S tem pa niso še prenehale ponavljajoče se skrbi. Vojaška gradbena direkcija v Ljubljani je povabila 29. aprila 1871 mestni magistrat, naj pošlje svojega zastopnika h komisijski razpravi, ki bo 2. maja 1871 v zadevi določitve gradbišča za postavitev mirnodobnega skladišča smodnika za artilerijski polk v Ljubljani.¹⁰⁴ O izidu tega posvetovanja ni nobenih vesti.

Leta 1872 je začelo vojaštvo na grajskem griču polniti patrone. Občinski svet je na svoji seji z dne 4. junija 1872 protestiral proti tej »tovarni nabojev«, ki predstavlja nevarnost za mesto, kljub izjavi župana, da je izvedel od vojaških oblasti, da ni nobenega vzroka za vznemirjenje.¹⁰⁵

Vedno so se pojavljale težave, dokler je gospodarilo na gradu vojaštvo. To je dalo priložnost, da je deželni zbor sklenil na svoji seji z dne 11. februarja 1896 obrniti se na deželno vlado s prošnjo, naj se prepusti grad s pripadajočim zemljiščem občini. Deželna vlada je 25. junija istega leta vprašala magistrat, ali je občina pripravljena prevzeti grad in pod kakšnimi pogoji. Občinski svet je sklenil 1. avgusta 1896, da je občina sicer pripravljena prevzeti grad, toda brezplačno, ker ne donša nič in povzroča mnogo stroškov za vzdrževanje. Finančno ministrstvo je to odklonilo, nato je mestna občina ponudila kupnino v znesku 5000 goldinarjev. Finančno ministrstvo na to ponudbo ni pristalo, izrazilo je pa pripravljenost, da dá grad mestu v najem, kar je pa občina odklonila.¹⁰⁶ Do sporazuma ni prišlo, dokler ni 9 let pozneje leta 1905 finančno ministrstvo izjavilo, da prepusti grajsko posestvo mestni občini pod pogojem, da sezida namesto smodnišnice na gradu primerno municijsko skladišče za domobranstvo in plača kupnino v znesku 60.000 kron v letnih obrokih po 10.000 kron. Mestna občina je na to pristala in je bila zadevna pogodba podpisana 15. maja 1905. Mestna občina se je obvezala namesto starega k prodanemu posestvu spadajočega skladišča za smodnik sezidati novo municijsko skladišče, ki bo ustrezalo zahtevam c. kr. ministrstva za deželno brambo po njegovih

navodilih in sicer takoj na došli poziv na svoje lastne stroške, do naprave novega depoja pa pustiti domobransko upravo v brezplačni posesti dosedanega objekta in med tem časom vzdrževati obstoječe skladišče za smodnik v dobrem in rabnem stanju na svoje stroške.¹⁰⁷

V enem od objektov na Ljubljanskem polju je bilo tranzitno skladišče smodnišnice v Kamniku.

Dne 27. julija 1906 se je ta odtehtovalnica smodnika razletela, ker je vanjo treščilo. Župan Hribar je storil korake, da se preteča katastrofa za mesto zaradi takih municijskih skladišč ne bi ponovila in je začel akcijo, da bi se ta skladišča odpravila z Ljubljanskega polja in prenesla na varnejši prostor. Občinski svet je zahteval, da se že v teku prihodnjega leta odpravijo vsi na Ljubljanskem polju stoječi objekti in odobril korake za odpravo municijskega skladišča z ljubljanskega gradu.¹⁰⁸ Tudi te resolucije so ostale brez uspeha. Na intervencijo magistrata je odvrnila komanda vojnega korpusa v Gradcu 1. januarja 1907, da ustreza položaj skladišč vsem zadevnim predpisom. Če mesto želi spremembo lokacije, bi moralo samo postaviti novo skladišče na še ugodnejšem mestu. Obenem je vojaška uprava zagrozila, da bo vzpostavila do konca marca 1907 status quo, če mesto ne prevzame vseh stroškov za novo skladišče. Občinski svet je na seji z dne 6. februarja 1907 to odklonil in ponovil zahtevo, da se skladišča odstranijo.¹⁰⁹ Nato je vojaštvo obnovilo skladišče, ki se je bilo razletelo leta 1906.

Nič ni pomagalo in je ostalo brez vsakega učinka, da je občinski svet na seji z dne 20. julija 1909 ogorčeno protestiral proti temu, da vojna uprava ni odpravila smodnišnic in shramb razstreliva iz bližine mesta Ljubljane.¹¹⁰ Vse je naletelo na gluha ušesa. Posledica tega se je pokazala med prvo svetovno vojno, ko je municijsko skladišče v Stožicah dne 11. maja 1917¹¹¹ zopet eksplodiralo, kar je povzročilo v vsej okolici mnogo škode in velik preplah.

Poldrugo leto pozneje je Avstrija razpadla. Avstrijskemu je sledil militarizem kraljevine Jugoslavije. Za ljubljansko občino je ostala premestitev municijskih skladišč slej ko prej trd oreh.

Na seji občinskega sveta z dne 9. maja 1922 je interpeliral občinski svetovalec Ivan Frelj, kot sledi: »Na Ljubljanskem polju se še vedno nahajajo municijska skladišča, polna streliva, zaradi česar obstaja nevarnost, da bi v primeru eksplozije mesto trpelo občutno škodo. Ljubljanski župan se naproša, da

se uradno obrne na komando Dravske divizijske oblasti zaradi premestitve teh skladišč iz bližine mesta.¹¹² Toda vojni upravi se ni mudilo. Šele 5. januarja 1926 je bil sklenjen zadevni dogovor med mestno občino in vojno upravo in so se določili pogoji za premestitev municijskih skladišč z Ljubljanskega polja in za zgradbo novih severno od Soteškega hriba v okolišju krajev Nadgorica in Dragomelj, vzhodno od Črnuč. Mestna občina bi morala postaviti tam 5 skladišč na lastne stroške. Občinski svet je šele poldrugo leto pozneje na seji z dne 5. junija 1928 razpravljaval o nakupu parcel, potrebnih za zgraditev teh objektov.¹¹³ Iz neznanih razlogov se pa tudi ti objekti niso postavili in se je končna rešitev zopet zavlekla. Šele na podlagi naredbe ministrstva vojske od 18. julija 1934 je bil sklenjen nov dogovor glede premestitve municijskih skladišč, ki naj bi se postavila v gozdu med Šentvidom nad Ljubljano in Dobrovo. V zameno bi prejela občina vse tedanje objekte na Ljubljanskem polju z zemljiščem v znesku 2.500.000 dinarjev.¹¹⁴

Tudi ta načrt se ni uresničil.

Šele leta 1938 je mestna občina ljubljanska postavila nova municijska skladišča 70 km daleč od Ljubljane na Gorici pri Štorah na Štajerskem, za kar je izdala 1.500.000 dinarjev. V zameno je pridobila veliko najboljšega zemljišča za razširjenje mesta, ki se je s tem znebilo večne nevarnosti in se je moglo nemoteno razvijati v tej smeri.¹¹⁵

Od eksplozije v letu 1906 je poteklo torej 32 let, da se je ta kočljiva zadeva po toliko zapletljajih končno uredila.

O tem, kdaj se je odstranilo municijsko skladišče, ki je bilo leta 1905 na gradu, nisem našel ne v literaturi ne v arhivih nobenih podatkov.

OPOMBE

1. Mestni arhiv, Knjiga izdatkov za l. 1611. — 2. Mestni a., Knjiga izdatkov za l. 1646 fol 51. — 3. Mestni a., S. P. 1677 fol 82. — 4. Kragl, Zgodovina Tržiča, str. 292, 295; Müller, Geschichte des Eisens, str. 488, 498, Illyrisches Blatt 1819, str. 15. — 5. Bericht über sämtliche Erzeugnisse... Ausstellung Klagenfurt, str. 161; Statistično poročilo ljubljanske zbornice za trgovino in obrt za leto 1870 str. 280. — 6. Mestni a., Knjiga izdatkov 1638 fol 38 in 1643 fol 36. — 7. Mestni a., Knjiga izdatkov 1676 fol 65 priloga 100. — 8. Mestni a., Knjiga izdatkov 1676 fol 59. — 9. Mestni a., Knjiga izdatkov 1737 fol 85. — 10. Mestni a., Knjiga izdatkov 1725 fol 69–73, 1726 fol 52, 58, 62. — 11. Mestni a., Knjiga izdatkov. — 12. Mestni a., Reg I fasc 295. — 13. Drž. a. LRS, Ključavničarski ceh, zvezek 112. — 14. Mestni a., Reg I fasc 393, 524, 535, 554, 565. — 15. Illyrisches Blatt 1847 N° 72, Novice 1854 N° 32, Laibacher Zeitung od 21. III. 1851. — 16. Venceslav Plitek, I Napolionidi a Trieste v Archeografo Triestino Vol. XIII 1926, str. 267. — 17. Drž. a. LRS, Gub. a. fasc 27 1835/36 N° 118; V Valenčič, Sladkorna industrija v Ljubljani. — 18. V. Valenčič, Sladkorna industrija v Ljubljani str. 51 sl.; Mestni a., Reg I fasc 745 in XV/2; Andrejka, Ljubljanski parni mlin v Kroniki slov. mest VI str. 91; Bericht der Handels- u. Gewerbekammer Laibach für 1857–1860 str. 75 in 138. — 19. Drž. a. LRS, fasc 11 1845/46 N° 170 in 1847/48 N° 62; Slokar, Geschichte der österr. Industrie str. 315. — 20. Plitek v Ar-

cheografo Triestino 1926 str. 269. — 21. Slokar, Geschichte der österr. Industrie str. 334. — 22. Drž. a. LRS, Gub. a. fasc 11 1847/48 N° 70. — 23. Andrejka, Razvoj ljubljanskih industrij med 1859 in 1869 v Kroniki slov. mest VI; Alojzij Potočnik, Javna razsvetljava v stari Ljubljani, Kronika III/1 (1954), ki vsebuje razne netočnosti; Mestni a., Reg I fasc 420, 565 in 661; Cod III/11, Cod III/12 fol 105; Zemljiška knjiga okr. sodišča v Ljubljani imenuje župnije Sentpeter; Trgovinski register. — 24. A. Müller, Geschichte des Eisens in Krain str. 549–561, Bericht über die Ausstellung Klagenfurt st. 65; Bericht über die Ausstellung Graz str. 30–40; Bericht der Handels-Gewerbekammer Laibach für 1854–1856 str. 24. — 25. Mestni a., fasc 20 1827. — 26. Drž. a. LRS, Gub. a. fasc 11 1845/46, N° 170 in 1847/48 N° 62. — 27. Mestni a. fasc 20 1845–46 in 1847, Reg I 554, Anhang zur Laibacher Zeitung od 14. IX. 1847; Provinzialhandbuch des Laibacher Gouvernements im Königreiche Illyrien 1847 in 1848. — 28. Laibacher Zeitung od 1. I. 1848. — 29. Mestni a. fasc 20 1852–52 20 in 20. — 30. Mestni a. I 1741, Trgovinski

1872 2901
register v Ljubljani. — 31. Mestni a., Knjige izdatkov 1584 fol 87, 1644 fol 27, 1646 fol 27 priloga 32, 1664 fol 42, 1700 fol 27 in 1717; Sodni protokoli cod I/5 1545 fol 151. — 32. Mestni a., Knjige izdatkov 1647 fol 68, 1700 fol 27, 1720, 1760 fol 133 in 154, 1761 fol 129 in 154. — 33. Mestni a., Knjige izdatkov 1723, 1724, 1727, 1751, 1732, 1734, 1735, 1740, 1748, 1750, 1755, 1759, 1760 fol 132, 1762, 1767/68, 1768/69. — 34. Mestni a., Reg I fasc 12. — 35. Mestni a., Knjige izdatkov 1723, 1742, 1756, 1757, 1759, 1761. — 36. Müller, Geschichte des Eisens str. 549–561. — 37. Drž. a. LRS Gub. a. 1814 N° 368. — 38. Josip Zontar, Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice XVI. stoletja (Zgodovinski časopis letnik X-XI str. 64). — 39. Drž. a. LRS, konvolut N° 589, Drž. a. LRS arhiv strelškega društva, Geschichte der Rohrschützengesellschaft, Festschrift, bearbeitet vom P. v. Radics, Laibach 1883, Radics, Geschichte der Laibacher Schützengesellschaft in Blätter aus Krain 1862 in 1865. A. Dimitz, Urkundliches zur Geschichte der Schützenvereine in Kraai in Mitteilungen des histor. Vereines für Krain 1863, Anton Jellouscheg in Mitt. des hist. Vereines für Krain 1850, Julius Wallner in Mitteilungen des hist. Vereines für Krain 1893, Harambaša (Podkrajšek) 350. letnica strelšiča v Slovanu 1913. — 40. Mestni a., Knjige izdatkov 1659 fol 26, 1644 fol 27, 1658 fol 18, 1659 fol 27, 1673 fol 59, 1675 fol 27, 1695 fol 26, 1702 fol 27, 1705 fol 28, 1717 fol 69, 1741 fol 83, 1742 fol 69, 1744 fol 94, 1757 fol 129 in 154, 1765 fol 130, 1767/68 fol 177, 1769/70 fol 157, 1770/71 fol 158, 1771/72 fol 158, 1774/75 fol 171. — 41. Drž. a. LRS, Stan. a. fasc 556, Mestni a., Knjige izdatkov 1767/68 fol 172. — 42. Zgodovinski časopis letnik X-XI str. 408. — 43. Mestni a., Reg I fasc 148. — 44. Mestni a., Knjige izdatkov 1615 fol 45, 1621 fol 67 in 119, 1645 fol 27, 1646 fol 27, 1651 fol 27, 1665. — 45. Vrhovec, Die hochlöbliche Hauptstadt Laibach str. 18; Drž. a. LRS, Carl Seyfried von Peritzhoff, Repertori sive melius Informations II, str. 96, ki omenja resolucijo stanov iz leta 1515 glede postavitve cesarske orožarne v Ljubljani; Drž. a. LRS, Stan. a. fasc 522. — 46. Drž. a. LRS, Peritzhoff n. o. m. str. 386. — 47. Mestni a., Knjiga izdatkov 1584 fol 87 (prejšnje knjige izdatkov niso ohranjene). — 48. Mestni a., Knjige izdatkov 1590 fol 73, 75 in 81, 1795 fol 69, 1601 fol 76, 1603 fol 55. — 49. Mestni a., Knjiga izdatkov 1628 fol 59. — 50. Mestni a., Knjige izdatkov. — 51. Mestni a., Knjige izdatkov 1605 str. 55. — 52. Vrhovec n. o. m., str. 121. — 53. Mestni a., Knjige izdatkov 1616, priloga; Sodni protokoli 1519; Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana str. 36. — 54. Mestni a., Knjige izdatkov 1635 fol 56. — 55. Mestni a., Knjige izdatkov 1621 fol 67. — 56. Mestni a., Knjige izdatkov 1635 fol 56 in 1638 fol 59. — 57. Mestni a., Knjige izdatkov 1644 fol 54, 58, 95, 96, 98; Lokacija tega mlina je razvidna iz v Drž. a. LRS (Vicedomski a. fasc 105 Lit L N° VII) ohranjene risbe iz leta 1593 z označbo smolinoe. Majhno reprodukcijo te risbe prinaša Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana (zadnja slika). — 58. Mestni a., Knjige izdatkov 1581 fol 33, 57, 59 in 89. Za prejšnjo dobo niso ohranjene knjige izdatkov. — 59. Mestni a., Knjige izdatkov 1643 fol 26, 1644 fol 27. — 60. Mestni a., Knjige izdatkov 1687 fol 45, 96, 98, 99, 100, 105; 1695 fol 65. — 61. Prim. spodaj poglavje »Skladišča smodnika in municije«. — 62. Mestni a., Knjige izdatkov 1712 fol 66, 1715 fol 57. — 63. Slokar, Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732 str. 34 (rokopis v Mestnem arhivu). — 64. Skofjiski a. fasc 31 mapa 1/2 in 1/4; Anton Jelovscheck, Historische Miscellen v Mitteilungen des histor. Vereines für Krain 1854 str. 32. — 65. Mestni a., Knjige izdatkov 1761 fol 127. — 66. Mestni a., Reg I fasc 20. — 67. Mestni a., Knjige izdatkov. — 68. Mestni a., Reg I fasc 20. — 69. Mestni a., Reg I fasc 20. — 70. Mestni a., cod III/20 in III/21. — 71. Mestni a., cod III/67 fol 25. — 72. Drž. a. LRS, Stanovski a. fasc 522. — 73. Mestni a., Knjige izdatkov 1672 fol 40 in 1674 fol 40. — 74. Drž. a. LRS, Stan. a. fasc 518 a.; Landtagsprotokolle I fol 449 (30. I. 1572). — 75. Drž. a. LRS, Repertori sive melius Informations Carl Seyfried von Peritzhoff I str. 386 (Deren von Laybach einer löblichen Landschaft concedierte Überlassung ihrer Pulverturmes und Rüstammer, cirkul 20. avgust 1599); Valvasor, Ehre XI, 672. — 76. Drž. a. LRS, Stan. a. fasc 518 a. — 77. Drž. a. LRS, Stan. a. fasc 522. — 78. Drž. a. LRS, Kamera in reprezentanca, public

politica P 10. — 79. Drž. a. LRS, Gub. a. fasc 14—34 (1845) ima deželna vlada fasc 13—7 (1859). — 80. Drž. a. LRS, Gub. a. 1841 fasc 14—29. — 81. Drž. a. LRS, Gub. a. 1847 14—52. — 82. Mestni a., Cod III/14 fol 111 (1865). — 85. Mestni a., Cod III/20 1869 fol 224, cod III/21 1870 str. 15. — 84. Mestni a., Cod III/30 1879 fol 27. — 85. Mestni a., Cod III/58 fol 259. — 86. Mestni a., Cod III/77. — 87. Vrbove n. o. m., str. 48. — 88. Glej zgoraj pri mestni orožarni. — 89. Drž. a. LRS, Stan. a. fasc. 556; Mestni a. Reg I fasc F 2. — 90. Mestni a., Reg I fasc 2. — 91. Mestni a., Magistratica acta, varia mag. fasc 15. — 92. Drž. a. LRS, Kamera in reprezentanca, Publico-politica P 10. — 93. Drž. a. LRS, Gub. a. fasc 66 (1794). — 94. Mestni a., Reg I fasc 152 (376). — 95. Mestni a., Reg I fasc 152 (376). — 96. Drž. a. LRS, Kataster občine Stožice, Protokoll der Bauparzellen der Gemeinde Stožice vom 20. III. 1827, lastnik k. k. Kameralfond, Gerätehaus 69 kvadratnih sežnjev, Waghaus 18 kvadratnih sežnjev, Pulverturm 49 kvadratnih sežnjev. — 97. Drž. a. LRS, Novejši stan. a. fasc. 69. — 98. Drž. a. LRS, Nov. stan. a. fasc 69 (1802 in 1807). — 99. Drž. a. LRS, Gub. a. 1816 N° 581. — 100. Drž. a. LRS, Gub. a. 1825/26 fasc 21—6, 1837 fasc 25—10, 1841 fasc 21—3. Kata-

ster občine Stožice, Einschaltungsbogen vom 11. März 1841, številka 91 a in 91 b v mapi, Sallitermagazin 66 kvadratnih sežnjev, Wirtschaftsgebäude 12 kvadratnih sežnjev. — 101. Drž. a. LRS, Präs 1858 N° 470 in 976. — 102. Mestni a., Cod III/8 fol 66. — 103. Drž. a. LRS, Präs 1857 N° 4405, 1858 N° 2356, Mestni a. Cod III/9 (1858) in Reg I fasc 701 VII/26. — 104. Mestni a., Reg I fasc 854 VII/26. — 105. Mestni a., Cod III/25 fol 42/43. — 106. Mestni a., Cod III/47 (1896) in zapisniki sej obč. sveta za leto 1897. — 107. Mestni a., Cod III/65 fol 17—23 in 225 sq., Deželna deska vložek šte. 25 kat. obč. Ljubljana, Zemljiška knjiga, vložek 154 kat. obč. Poljansko predmestje Ljubljana. — 108. Mestni a., Cod III/64 fol 210 in 211. — 109. Mestni a., Cod III/65. — 110. Mestni a., Cod III/67. — 111. Za ta podatek sem hvaležen Ivanki Dovč, Stožice 43. Datum je zanesljiv, ker so tega dne praznovali na njenem domu pomemben družinski dogodek. Casopisi zaradi vojnega stanja niso smeli o tem poročati. Niti v arhivih ni nobenih vesti. — 112. Mestni a., Cod III/79. — 113. Mestni a., Cod III/85, str. 575. — 114. Mestni a., Cod III/91, str. 707 in 772. — 115. Mestni a., Cod III/95, str. 188 in 307; Pet let dela za Ljubljano (1940), stran 129.

GLASBENO ŽIVLJENJE V BAROČNI LJUBLJANI

MARIJAN SMOLIK

(Nekaj novih podatkov)

Pred dobrimi 25 leti je v »Kroniki slovenskih mest« dr. Stanko Škerlj začel objavljati vrsto člankov o zgodovini italijanskega gledališča v Ljubljani v XVII., XVIII. in XIX. stoletju.¹ V tistem delu razprave, kjer govori o italijanskih operah v Ljubljani, je kot vir uporabljal tudi različne operne librete, ki so last ljubljanskih in drugih knjižnic. Na več mestih pa toži, da nekaterih libretov, tudi unikatov, ki so jih starejši pisci (Dimitz, Radics, Kidrič) še videli, on ni mogel več najti. Tudi drugim zgodovinarjem, ki so pisali v zadnjih letih, se ni bolje godilo.

Zlasti za librete, ki naj bi bili v Semeniški knjižnici v Ljubljani, so Škerlj in drugi pisali, da nekaterih nikakor niso mogli dobiti v roke. V urejevanju te knjižnice v povojnih letih, zlasti po letu 1952, pa so prišli na dan vsi tiski te vrste, ki so bili v starejši literaturi popisani. Že samo ta novica bi zgodovinarje razveselila. Toda našla se je še vrsta drugih, doslej neznanih tiskov, ki bodo dopolnili sliko gledališkega in glasbenega življenja baročne Ljubljane.

Članek naj opozori na te najdbe vse, ki jih naša kulturna preteklost zanima. Strokovno vsebinsko izrabo in obdelavo posameznih tiskov pa bodo opravili tisti, ki so po svoji stroki za to poklicani.

Številčno največja je zbirka opernih libretov in jo bomo najprej pregledali. Dodali bomo nove tiske o šolskih dramah in oratorijih ter omenili sporede različnih verskih procesij, ki so z glasbo in sceno pestrile življenje baročnega človeka. Na koncu bomo navedli še nekaj podatkov v zvezi z ustanovitvijo in delovanjem centralne glasbene ustanove »Academia Philharmonicorum«.

Zakaj se je prav v Semeniški knjižnici ohranilo tako obilje glasbenih in gledaliških dokumentov bo razumljivo, če vsaj nekaj besed povemo, kako so jo ustanovili in kako se je razvijala.

I L TAMERLANO

Tragedia per Musica

DA RAPPRESENTARSI
I N L U B I A N A

Nel Palazzo del Vice Dominato l'Anno 1732.

Dedicato à Sua Eccellenza il Sig.
FRANCESCO ANTONIO
SIGIFRIDO

DEL SACRO ROMANO IMPERIO, CONTE
DELLA TORRE, E VALSASSINA,

Libero Barone di Croce, Signore di Plaiburg, Battmanstorff, Anchen, e Plonchenstain, Maggiordomo maggiore Ereditario nel Ducato di Carniola, e della Marca di Slavonia, Marsciallo Maggiore Ereditario nella Contea di Gorizia, Cameriere, e Configliere Intimo di Sua Maestà Cesare, e Cattolica, e suo Vice-Domo nel Ducato di Carniola ec.

IN VENEZIA, MDCCXXXII.

Preflo Girolamo Savioni.

CON LICENZA DE' SUPERIORI.

Naslovna stran libreta za opero Tamerlano